

Ольга Петрова Olha Petrova

доктор філософських наук, кандидат мистецтвознавства,
професор Національного університету «Києво-Могилянська
академія»

Doctor in Philosophy (Ph.D.), Candidate in Art Studies (Ph.D.),
Professor, National University of "Kyiv Mohyla Academy"

e-mail: om_petrova@ukr.net orcid.org/0000-0002-5573-4648

Перша мистецька інтервенція до Лондона

The First Ukrainian Artistic Intervention to London

Анотація. Розглянуто початок мистецьких взаємин українських сучасних художників із закордонними представництвами, що відкривалися у Києві в перші роки Перебудови. Зокрема, ідеться про створення Української служби ВВС та про запрошення масштабної художньої виставки (профінансоване британською стороною) до Великобританії на відзнаку цієї політичної та культурологічної події. У статті наведено коментар першої очільниці Української служби ВВС Єлизабет Робсон з приводу заснування служби. Подано високу оцінку якості художньої колекції, що експонувалася в Лондоні та Ноттінгемі, яку надав голова Всесвітньої служби ВВС сер Джон Тьюса. Цією виставкою ВВС вводив творчість сучасних художників України в європейський контекст.

Ключові слова: сучасне мистецтво України, ВВС, українська діаспора, авторські інтерпретації, вільна творчість, етнохудожнє коріння.

Найперша передача ВВС українською мовою вийшла в ефір на коротких хвилях у червні 1992 року, але підготовка до цієї події тривала два роки. Влітку 1990-го в Києві проходили Дні британської культури. Модератором цієї події став Девід Мортон — мій добрий знайомий, в родині якого я перебувала цілий місяць 1998 року. Саме тоді в Мортоні виникла ідея щодо виставки сучасних українських художників у Лондоні. Девід познайомив мене з журналістом Анатолієм Бобилевим, який невдовзі посяде місце менеджера Української служби ВВС. Нещодавно А. Бобилев нагадав мені цікаві деталі першого знайомства Мортоні з сучасними українськими митцями. Дійсно, призабулося, але зараз я згадала, що запросила колег відвідати заходи Днів британської культури. Деякі з них відбувалися у приміщенні Спілки художників. Було організовано «круглий стіл» — так почалося знайомство обох сторін. Д. Мортон натякнув на ймовірну можливість показати твори українських художників у Лондоні. Поки що він, напевно, не мав права обіцяти нічого більшого.

«Коли 1992 року розпочалася трансляція ВВС українською мовою, — згадує Єлизабет Робсон, шеф української служби, — багато хто думав, що це прямий результат розпаду СРСР 1991 року. Насправді, це не так.

Коли після Другої світової війни, у 1946 році, була створена російська служба ВВС, обговорювалися перспективи для інших мов союзних республік, які також могли б скористатися програмами ВВС. Вирішено,

що оскільки російська мова була «лінгва франка» (панівною) у Радянському Союзі, то буде охоплена вся країна, а також росіяни або інші радянські громадяни в радянських збройних силах по всій території Центральної та Східної Європи. Ця політика переважала в наступні роки.

Усі зовнішні служби ВВС створені відповідно до умов Королівської хартії, яка регулювала внутрішні процеси ВВС та гарантувала її редакційну незалежність. Міністерство закордонних справ, що надавало ВВС гранти на зовнішнє мовлення, мало право вказувати мови та тривалість кожної трансляції іноземною мовою, але не мало контролю над редакційним вибором цих служб. До 1980-х років ці служби стали відомими як «Всесвітня служба ВВС».

Час від часу звучали голоси, котрі вимагали трансляції іншими основними мовами СРСР, зокрема, коли за фінансування Конгресу США було створено Радіо «Свобода» з сервісами для багатьох союзних республік. Але Міністерство закордонних справ Великобританії не було переконане в необхідності наслідувати приклад США. Цілком імовірно, що велике збільшення витрат на трансляцію всіма цими мовами відіграло роль у цьому рішенні, оскільки Всесвітня служба ВВС транслювалась на весь світ і тому відрізнялась від інших.

Мені, тоді головному редактору російської служби, — пише Л. Робсон, — з мого досвіду відвідування

багатьох частин Радянського Союзу було зрозуміло, що припущення стосовно того, що всі потенційні слухачі володіють достатньо хорошою російською, було хибним. Навіть коли слухачі добре знають російську, це буде не те саме, що слухати рідною мовою. Я особливо усвідомлювала, що Україна за кількістю населення — це перший кандидат на свою службу ВВС, і обговорила це з головою російської служби Девідом Муртоном. Він погодився з тим, що було б добре підняти це питання, і така можливість виникла, коли тодішній міністр закордонних справ Дуглас Герд відвідав Всесвітню службу ВВС та провів деякий час у російській службі у супроводі голови Світової служби Джона Тьюси. Після виступу Девіда Муртона я викладала обґрунтування для початку мовлення українською мовою. Херд спочатку їх не прийняв, але і не виключив цю можливість. Я не була свідком подальших дискусій, але незабаром довідалася, що було прийнято рішення про початок трансляції українською мовою. Проте в Радянському Союзі події рухалися швидше: “гласність” перетворилася на сум’яття, а демонстрації були жорстко придушені та позначені смертями в Баку, Вільнюсі, Тбілісі та в інших містах. Багато республік, зокрема Україна, зробили декларації про суверенітет, а в серпні 1991 року було здійснено спробу державного перевороту та подальшого розпаду СРСР (у Біловезьких угодах) з набуттям Україною незалежності.

З незалежністю України рішення про трансляцію здавалося особливо далекоглядним. Мені доручили організувати нову службу, і зміни, що відбувалися довкола, зробили цю історію історією “перших”. Це був унікальний випадок, коли ВВС дозволило взяти на роботу представників з будь-якої частини Радянського Союзу. Вперше ВВС змогло вести перемовини про ретрансляцію безпосередньо з передаванням послуг у країні. Уперше ВВС відкрили офіси будь-де, крім Москви. Уперше служба мала право рекламувати свої трансляції.

Програми служби вперше було розпочато одночасно із супроводом виставки українських художників. Професор Ольга Петрова була куратором великої виставки сучасних художників, які гастролювали декількома містами Великої Британії¹.

До участі у виставці було запрошено понад тридцять художників різних поколінь. Прийняти пропозицію зголосилася Тетяна Яблонська, Євген Волобуєв, Олег Животков, Феодосій Гуменюк. До експозиції увійшли твори Миколи Глуценка та Марії Приймаченко. Поряд із класиками українського малярства, до складу колекції, яка налічувала 260 робіт, увійшли полотна митців середнього та молодшого поколінь. Ця експозиція планувалась як «перша ластівка» з незалежної України, тому важливо було показати британцям та діаспорі різноманіття та багатство тенденцій, що на початку 1990-х років вже існували на художній мапі України. Всі розуміли, наскільки важливою може стати ця подія для культурного обличчя України.

¹ Інтерв'ю з Елізабет Робсон-Еліот. Лондон, 2018. Архів О. Петрової.

Я дуже ретельно працювала над текстом вступної статті до каталогу, виданого зусиллями ВВС, який вперше вводив імена українських художників у європейський контекст. Переклад прекрасною англійською мовою виконав журналіст Андрій Куликов. Відтоді триває наша дружба. У статті «Над прірвою» сказано: «Донедавна усі твори, що потрапляли з Радянського Союзу на Захід, сприймалися як мистецтво Росії. Художники з Литви, України, Грузії, інших республік цілком помилово вважалися чимсь однорідним. Але у кожній національній школі є свої прадавні витоки та традиції, своя класика та авангард. Спільність — у трагічній долі, яка спіткала кожную культуру за часів соціалізму. Ця доля відбилася в безмежжі втрат». Далі зроблено стислий огляд драматичних відносин влади та художників України під тиском єдиної доктрини соцреалізму. «Не є таємницею, що не тільки у 1930-х — 1950-х, але й у 1960-х — 1970-х роках держава добре оплачувала лише відданих соцреалістів... щодо художників нестандартного мислення (нонконформістів) — їхні справи завжди були кепськими». У статті, яка першою чергою мусила зацікавити українську діаспору, названі імена Алли Горської, Людмили Семикіної, Віктора Зарецького, Ігоря Григор'єва, Ольги Рапай-Маркіш, Анатолія Лимарєва, інших жертв та опонентів державної машини та офіційного мистецтва. «Пропонована колекція сучасного українського живопису та скульптури має на меті познайомити глядача з тими, хто ніколи не розминював свого таланту на кон'юнктуру, хто дошукувався докорінних цінностей національної спадщини та будує міст із “козацького ренесансу” до “відродження” 1990-х років... Нове мистецтво України піднялося над прірвою в умовах соціальних та культурних уражень нації. Останні шість років дали Україні дві хвилі художнього поставангарду — це різні напрямки — від нефігуративу до фольклорного реалізму». Далі йшлося про перегуки з етнічним корінням у творах Г. Неледві, О. Малиха, Ю. Луцкевича, Є. Найдена, Ф. Гуменюка, О. Бабака. «Національна ангажованість та декоративний експресіонізм “необароко” — найвиразніша стилізова лінія в сучасному українському мистецтві. Їх знаходимо у несподіваних авторських інтерпретаціях О. Павлова, Г. Неледві, М. Гейка, О. Бородая та інших... Течії і струмені художнього плину створюють могутній потік. Сучасне мистецтво України впевнено входить у нормальний процес світового розвитку. Цій творчості ніхто не закине звинувачень у провінційності — провідні тенденції світової образотворчості одержали тут талановиту інтерпретацію. Цьому явищу є назва — “Вільне мистецтво України”».

Спочатку (15 вересня 1992 року) виставку відкрили в Будинку художників у Києві. Учасники були в піднесеному стані — відчували масштаб запланованої акції. За два тижні колекцію транспортували до Лондона, а згодом — до Ноттінгема. Менеджером-куратором масштабної експозиції я запросила бути Олександра Рафальського, жителя Террадісного, активного, завжди доброзичливого друга художників. На той час він був засновником Центру мистецтв «Коло-2» (галереї «Барви»). Співробітництво з ВВС надавало масштабу та значущості його Центру.

У передмові до каталогу «Мистецтво вільної України» директор Всесвітньої служби ВВС сер Джон Тьюса зауважив:

«... Коли я з'їздив до Києва на відкриття виставки 15–20 вересня в Будинку художника і побачив роботи на власні очі, був глибоко вражений їхньою силою і снагою, переконаністю й широтою художнього втілення. Я дуже радий, що Всесвітня служба ВВС сприяє такому вартовому уваги заходів і має нагоду ще раз продемонструвати готовність ВВС опікуватися мистецтвом, підкреслити ширше бачення ролі ефірного мовлення, ніж вважалося модним протягом останніх кількох років.

Від імені ВВС хочу щиро подякувати Івану Драчу і товариству «Україна», Івану Дзюбі та Організації Українських Вчених, Олександру Рафальському і Центру мистецтв «Коло-2» за те, що вони, кожен у власний спосіб, докладали великих зусиль, аби здійснити цей проект. Наша подяка також Спілці Українців Британії та її відділам у Ноттінгемі та Лондоні, які надали нам свої приміщення. Та на особливу подяку заслуговує доктор Ольга Петрова, художниця й викладачка, котра має рідкісний хист поєднувати завзяття, смак і здатність до безпристрасної оцінки. Без її енергії не було б «Мистецтва Вільної України» ні в Києві, ні тим більше в Англії. Я раджу Вам почитати її вступну статтю: це сповнена почуттів сповідь про сповнений почуттів досвід. Для багатьох українських митців збочення системи, за якої вони жили і творили, спричинилися до змарнування, придушення таланту, а іноді — й до справжньої трагедії. Однак цей талант спромігся вижити й розквітнути, і найкраще підтвердження того — роботи, представлені на виставці «Мистецтво Вільної України».

Джон Тьюса,
директор Всесвітньої служби ВВС,
жовтень 1992»¹

Девід Мортон, який ще 1989 року від мене, а пізніше у контактах з українською діаспорою, добре знав та орієнтувався в історії національного опору патріотичних сил радянській владі, з щирим серцем запросив до складу делегації Івана Михайловича Дзюбу. Постать Дзюби для української діаспори багато що важила. Як довели лекції та дискусії, проведені Іваном Дзюбою, його присутність в художньо-культурологічному тандемі стала гранично важливою.

Після завершення виставки у Спілці художників (Київ) О. Рафальський разом з експозиційним крамом виїхав до Лондона наземним транспортом. Іван Драч — тоді Голова комітету з питань допомоги чорнобильцям — організував неоподатковане перевезення творів. Коли в Лондоні представники Дому Sotheby's виконували оцінку колекції для страхування, англійські мистецтвознавці були вражені не лише кількістю, а й якістю

робіт, що безперешкодно перетнули кілька кордонів. Девід Мортон помітно нервувався, коли зустрічав нас з І. Дзюбою в аеропорту «Хітроу». Реальна значущість виставки, відповідальність за яку він взяв на себе, його бентежила. І хоча у кожному залі працювала поліцейська охорона, Мортон намагався не відволікати Рафальського від експозиції. Той не дуже поривався на екскурсії, бо мав свій «маленький бізнес». Рафальський самовільно привіз етнографічні сувеніри, які у представників діаспори старшого віку мали неабиякий успіх.

Першим у Лондоні був візит до Буш Хаусу — офісу Української служби ВВС. Нас радо вітала Елізабет Робсон та її невелика, але фантастично злагоджена команда: Андрій Куликов, Ольга Бетко, Наталка Маковійчук-Скофенко та Кіра Фоменко. Всі вони одержали роботу у Всесвітній службі ВВС, пройшовши крізь густий ґребінець суворого конкурсу. Їхні знання виявилися бездоганними. Усі вони були молодими патріотами України і вірили в її швидку перебудову. Такого колегіального оптимізму, робочого піднесення мені не довелося більше зустрічати. Інтелектуальна леді Елізабет Робсон мудро та ненав'язливо скеровувала талановитий корабель. Я мала щастя співпрацювати та товаришувати з цими світлого розуму, талановитими журналістами кілька років поспіль як консультант з питань мистецтва. Щодо Андрія Куликова, то 2009 року він талановито виконав переклад моєї монографії про ілюстраторів «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі².

Три тижні відрядження, проведені в Лондоні та Ноттінгемі, були часом глибокого занурення в музейні колекції, з можливістю їхнього ретельного вивчення. Івана Михайловича Дзюбу з музеїв випроваджували охоронці, зачиняючи зали. На прогулянці по Сіті Дзюба сказав фразу, схожу на приповідку: «У Лондоні теж є красиві жінки, всі вони зосереджені в Сіті». До обов'язків Дзюби входили зустрічі з діаспорою, лекції, «круглі столи» в Українському католицькому університеті. Прочитала там пару лекцій з питань сучасного мистецтва України і я, проте це, на жаль, не надто зацікавило специфічну аудиторію. Але були налагоджені робочі контакти з Бібліотекою Британського музею та з редакцією часопису «Визвольний шлях». Там я друкувалася кілька років за підтримки бібліофіла Ольги Керзюк. У спілкуванні з представниками діаспори траплялися кумедні ситуації. Один літній пан, який люб'язно запросив нас із Дзюбою на вечерю, мимохідь промовив: «Гарне місто Лондон. Одного бракує». — «Чого ж?» — перепитали ми. — «Якби не ті англійці».

Виставка як у Лондоні, так і в Ноттінгемі пройшла з успіхом завдяки публікаціям, що були на високому фаховому рівні організовані журналістами ВВС. Крім суспільного резонансу, був і фінансовий успіх. Придбано

¹ Всі цитовані тексти наведено за каталогом «Мистецтво вільної України». Лондон; Київ: БІ-БІ-СІ, Центр мистецтв «Коло-2», Товариство «Україна», Республіканська організація українознавців, 1992.

² У 2011 році в Лондоні (Посольство України) відбулася презентація монографії Ольги Петрової: Петрова О. «Комедія» Данте Аліг'єрі. Мистецький коментар XIV–XX століть. Київ: Факт, 2009. Переклад українського тексту, виконаний А. Куликовим, високо оцінили фахівці бібліотек та наукових установ Лондона.

імпресіоністичні полотна Олени Яблонської та сільські пейзажі Євгена Волобуєва. Хтось у Ноттінгемі придбав три мої роботи з біблійної тематики. Лишився в Лондоні «Вечірній пейзаж» Олега Животкова. Особливий успіх мали неофольклорні композиції талановитого майстра Євгена Найдена (Черкаси). Англійці одразу придбали всі його твори (7 композицій). Переді мною постало досить дражливе завдання — перевезти неабиякі гроші до Києва та віддати їх художникам. Деталі акції вилучаю.

Важливим був результат — автори полотен одержали належний гонорар.

Останній тиждень перебування у Великобританії Іван Михайлович Дзюба був якимось знервованим. Часто дзвонив до Києва і раптом, перервавши відрядження, негайно вилетів додому. Д. Мортон був дещо здивований несподіваним кроком поважного члена делегації.

Після повернення з Лондона я побачила Івана Дзюбу Міністром культури України.

Petrova O.

The First Ukrainian Artistic Intervention to London

Abstract. The start of the artistic relationship between contemporary Ukrainian artists and foreign entities that operated in Kyiv during the first years of Perestroika is outlined in the article. I.e., emergence of the BBC News Ukrainian. In commemoration of such outstanding political and cultural event the major art exhibition was invited (with the invitation being financed by the British party) to be presented in United Kingdom. The article includes the comment of the BBC Ukrainian first Head on the founding of the latter and appraisal of the art collection, made by sir John Tusa, then-managing director of the BBC World Service. The exhibition that was displayed in London and Nottingham aided contemporary Ukrainian artists in entering the broader European context.

Keywords: contemporary Ukrainian art, BBC, Ukrainian expatriates, artists' interpretations, free creativity, ethnic and art roots.

Петрова О.

Первая украинская арт-интервенция в Лондон

Аннотация. Рассмотрено начало художественного взаимодействия между современными украинскими художниками и иностранными представительствами, которые открывались в Киеве в первые годы Перестройки. В частности, описано становление Украинской службы ВВС и приглашение масштабной художественной выставки (профинансированное британской стороной) в Великобританию в ознаменование этого политического и культурологического события. В статье приведен комментарий первого руководителя Украинской службы ВВС Элизабет Робсон по поводу основания службы. В тексте высоко оценивается уровень художественной коллекции, экспонировавшейся в Лондоне и Ноттингеме. Такую оценку коллекции дал глава Всемирной службы ВВС сэр Джон Тьюса. Этой выставкой ВВС вводило творчество современных художников Украины в европейский контекст.

Ключевые слова: современное искусство Украины, ВВС, украинская диаспора, авторские интерпретации, вольное творчество, этнохудожественные корни.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2019